زەکاتی(ركاز) و (معدن)

مەعنای (ركاز) : ركاز لە کەلیمەی (ركز)ەوە وەرگیراوە، (ركز)، یەعنی: پەنهان بوو، هەروەها لەم فەرمایشتەی خواشدا ئەم کەلیمەیە بە مەعنای پەنهان بوون هاتووە، کە ئەفەرمووێ: ﴿أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا﴾ (مريم/٩٨). واتە: یان گوێت لە دەنگێکی پەنهانیان هەیە.

بەڵام ریکاز لێرەدا بەو گەنجینە ئەووترێت کە لەسەردەمی(جاهلية) پێش ئیسلامدا لە ژێر زەویدا دفن کرابێت[1].

مالیك ئەڵێت: ئەوەی کە لای ئێمە جێی ئیختیلاف نییە و لە ئەهلی عیلمم بیستووە ئەوەیە کە ووتویانە: ریکاز گەنجینەیەکی دەفن کراوە لە شتە دەفن کراوەکانی سەردەمی جاهلیەت، کە بۆ دەست کەوتنی، پارەی تێدا سەرف ناکرێ، وە هاوکاری و زەحمەتێکی وەهای ناوێت، بەڵام ئەوەی کە بەپارە بەدەست بێت، یان کاری زۆری بووێت، جا جاری واهەبێت بیپێکێ و جاری واش هەبێت کە نەیپێکێ، ئەوە پێی ناووترێ ریکاز.

ئەبوحەنیفە ئەڵێ: ریکاز ناوێکە بۆ ئەو گەنجینەیەی خالق یان مەخلوق پەنهانی کردبێت[2].

مەعنای (معدن) چییە، وە زانایان چ مەرجێکیان داناوە لە زەکاتەکەیدا:

([1]) ئەوەش بەوەدا ئەزانرێت کە ئەگەر ناوی خۆیانیان لەسەر نوسی بێت، یا وێنەکانیان لەسەر کێشرابێت، یا هەر نیشانەیەکی تری پێوە بێت، بەڵام ئەگەر نیشانەی ئیسلامی پێوە بوو پێی ناووترێ (ركاز) بەڵکو پێی ئەووترێ: (لقطة) ـ کە ئەمەش حوکمی تری هەیە ـ هەروەها ریکازی پێ ناوترێ ئەگەر نەیزانی ئایا هی پێش ئیسلامە یا دوای ئیسلامە. (دانەر).

([2]) ئەڵێم: ڕاست وایە کە بووترێ حەنەفی‌یەکانی دوایین وایان ووتووە، چونکە ئەبو حەنیفە و هاوەڵە پێشینەکانی، زەکات تەنها لەو شتانەدا دیاری ئەکەن کە خوای گەورە لە زەوی دروستی کردووە، وەك زێڕ و زیو و هیچی تر.

ئەبو یوسف لەبارەی خەراجەوە دەفەرمووێت (٢٦):

ئەمما ریکاز ئەو ئاڵتون و زیوەیە کە خوای گەورە لە زەوی دروستی کردووە، وە ئیمام موحەممەدیش لە (الموطأ ص١٧٤) دا هەروەکو ئەوەی باس کردووە، پاشان لەوبارەیەوە دەفەرمووێت: پێنج یەکی زەکاتی تێدایە، ئەمەش قسەی ئەبو حەنیفە و گشت زانایانی مەزهەبەکەمانە.

ئیمام موحەممەد و جگە لەویش بە حەدیسەکەی ئەبو هورەیرە بەڵگەیان هێناوەتەوە کە فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (فِي الرِّكَازِ الخُمسُ) واتە: لە رکازدا پێنج یەك هەیە، ووتیان: ئەی نێرراوی خوا ریکاز چی‌یە؟ فەرمووی: (الذَّهَبُ وَالفِضَّةُ الَّذِي خَلَقَهَا اللهُ فِي الأرضِ يَومَ خُلِقَت) واتە: ئەو زێڕ و زیوەیە کە هەر لەسەرەتای دروست کردنی زەویدا خوای گەورە دروستی کردوون تێیدا.

بەیهەقی تەخریجی کردووە و زۆر بە لاوازی داناوە، وە ئەو لاواز کردنەشی لە شافیعی‌یەوە هێناوە، وە هەروەها زەیلەعی حەنەفیش بە لاوازی داناوە لە (نصب الراية) دا، جا بگەڕێوە بۆی (٢/٣٨٠).

و عیللەتی لاوازی‌یەکەشی ئەوەیە کە عبداللەی کوڕی سەعیدی کوڕی ئەبو سەعیدی مەقبوری تێدایە، کە ئەمیش بە ڕای هەمووان لاوازە.

بەڵام صديق حسن خان وای زانیوە باوکی‌یەتی، کە سەعیدی کوڕی ئەبی سەعیدە، جا لەبەر ئەوە ووتویەتی سیقەیە و لە صەحیحەیندا کراوە بە بەڵگە، هەر لەبەر ئەوە بەڵگەی پێ هێناوەتەوە، جا منیش قسەکەیم هێناوە و ڕەددیشیم داوەتەوە لە نامیلکەی (أحكام الركاز) دا جا هەرکەس دەیەوێ با بگەڕێتەوە بۆ ئەوێ ئەگەر حاڵی ئەم حەدیسەی لا ئاشکرا نی‌یە.

جا لەم نامیلکەیەدا لەوە کۆڵاومەتەوە کە ریکاز لە لۆغەتا بە کانگا و ماڵی دفن کراو ئەوترێ بە یەکەوە، وە لە شەرعیشدا بەو ماڵە ئەوترێ کە لەسەردەمی نەفامیدا دەفن کرابێت، و بەڵگە و شایەتیشم لەسەر ئەوە هێناوەتەوە، و هەر ئەوەش مەبەستە لە حەدیسەکەی ئەبو هورەیرەدا کە لەم کتێبەدا باس کراوە (..وَفِي الرِّكَازِ الخُمسُ) جا ئەم حەدیسەش لە (الإرواء) دا بە ژمارە (٨١٢) تەخریج کراوە لە چەند ڕێگایەکەوە. (تمام المنة).

(معدن) لە کەلیمەی (عدن) وەرگیراوە، (عدن)یش یەعنی: نیشتەجێ بوون، وە هەروەها لەم فەرمایشتەی خواشدا هەر ئەم مەعنایە ئەگەیەنێ کە ئەفەرمووێ: ﴿جَنَّٰتِ عَدۡنٖ﴾ (التوبة/٧٢). واتە: بەهەشتانی عەدن. وە بۆیە ئەفەرمویێ: (عدن) چونکە مەنزڵی نیشتەجێ بوون و مانەوەی ئەبەدیيە.

وە زانایان ئیختیلافی بۆچونیان هەیە لە بارەی ئەو مەعدەنەوە کە زەکاتی تێدا واجبە:

ئەحمد ئەڵێ: ئەو مەعدەنەی زەکاتی تێدا واجبە هەموو ئەو شتە بە نرخانە ئەگرێتەوە کە لە زەویدا دروست بووە و ئەهێنرێتە دەرەوە، وەك: ئاڵتون، زیو، ئاسن، مس، قورقوشم، یاقوت، زەبەرجەد، زومورڕود، فەیرووزەج، بیللەور، عەقیق، کل، زەرنیخ، قیر، نەوت، کبریت، زاج، و وێنەی ئەم شتانە. بە مەرجیشی داناوە کە ئەم شتە دەرهاتووانە لە زەوی بۆ خۆیان یا نرخەکەیان بە(نصاب) بگات.

ئەبوحەنیفە بۆ ئەوە چووە کە: ئەو مەعدەنەی زەکاتی تێدا واجبە ئەو شتانەن کە بتوانرێ نەقشی لەسەر دروست بکرێ‌و بە ئاگر بتوێتەوە، وەك: ئاڵتون، زیو، ئاسن، مس. ئەمما ئەو شتانەی کە شلن: وەك قیر، یان جامیدن و بە ئاگر ناتوێنەوە وەك: یاقوت ئەوە زەکاتی تێدا واجب نىيە. وە بە مەرجیشی دانەناوە لەو مەعدەنەدا کە زەکاتی تێدا واجبە بگاتە (نصاب)، بەڵکو (خمس) واتە: پێنج یەکی تێدا بە واجب داناوە چ زۆر بێ یا کەم بێ.

مالیك و شافیعی ئەڵێن: ئەو مەعدەنەی کە لە ئەرز دەردێ و زەکاتی تێدا واجبە تەنها: ئاڵتون وزیوە، وە –وەك ئەحمەد– بە مەرجیان داناوە تێیدا کە ئاڵتونەکە بگاتە بیست مسقاڵ وزیوەکەش بگاتە دووصەد دیرهەم. وە هەروەها ڕایان وایە کە سوڕانەوەی ساڵ بەسەریدا ئیعتیباری نىيە، بەڵکو کاتێ وجود و پەیدابوونی زەکاتی تێدا واجبە، وەك زەرع.

هەروەها لای ئەم سیانە واجبە چل یەکی لێ دەربکرێ بۆ زەکات، وە ئەڵێن: ئەوانەی کە زەکاتی مەعدەنیان پێ ئەدرێ هەر ئەوانەن کە موستەحەقی زەکاتن.

بەڵام ئەبوحەنیفە ئەڵێ: زەکاتی مەعدەن بەوانە ئەدرێ کە موستەحەقی غەنیمەتن.

بەڵگەی واجب بوونی زەکات لە (رکاز) و (معدن) دا:

ئەصل لە واجب بوونی زەکات لە ریکاز ومەعدەندا ئەو حەدیسەیە کە جەماعەت لە ئەبوهورەیرەوە ڕیوایەتیان کردووە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: (العَجمَاءُ جُرحُهَا جُبار، وَالبِئرُ جُبار، وَالمَعدَنُ جُبَار، وَفِي الرِّكَازِ الخُمس). واتە: ئەگەر حەیوانێك بەرەڵا بێت وکەسێك بریندار بکات یان شتێك خراپ بکات ئەو کەسە یان ئەو شتە بە فیڕۆ ئەڕوات و خاوەنی ئەو حەیوانە نابێتە (ضامني)، ئەگەر ئینسانێك بیرێك هەڵکەنێت وکەسێکی تێبکەوێت ئەو کەسە بە فیڕۆ ئەڕوات وخاوەنی بیرەکە نابێتە (ضامني)، ئەگەر ئینسانێك کەسێك بە کرێ بگرێت بۆ ئەوەی کە مەعدەنێکی بۆ هەڵکەنێت وە مەعدەنەکەی بە سەردا بروخێ، ئەوە ئەو کەسە بە فیڕۆ ئەروات وخاوەن مەعدەن نابێتە(ضامني)، ریکازیش پێنج یەك زەکاتی لێ ئەکەوێ.

(ابـن مـنـذر) ووتویـەتی: کەسێك نازانین موخالیفی ئەم حەدیسە بێت جگە لـە حەسـەن کە زەوی عـەرەب و زەوی جەنگی لە یەك جیا کردۆتەوە، وە ووتویەتی: ئەوەی لە زەوی جەنگیدا بدۆزرێتەوە پێنج یەکی ئەکەوێ، وە ئەوەی لە زەوی عەرەبدا بدۆزرێتەوە زەکاتی ئەکەوێ.

ئیبنوقەییم ووتویەتی: دەربارەی ئەوەی کە فەرمویەتی: (المَعدَنُ جُبَار) لە مەعناکەیدا دوو قەول هەیە:

یەکەمیان: ئەوەیە کە ئەگەر کەسێك کرێکارێك بگرێت مەعدەنێکی بۆ هەڵکەنێت ومەعدەنەکە بڕوخێ بە سەریا و بیکوژێت ئەوە (جبار)ە واتە: خوێنی بە فیڕۆ ئەڕوات. وە ئەوەی پشت گیری ئەم قەولە ئەکات ئەوەیە کە لەگەڵ ئەمانەدا باسی کردووە کە فەرمویەتی: (البِئرُ جُبَار، وَالعَجمَاءُ جُبَار).

دووەمیان: ئەوەیە کە مەعدەن زەکاتی لەسەر نی‌یە، وە ئەوەی پشتگیری ئەمەشیان ئەکات ئەوەیە کە لە دوای (والمعدن جبار) ئەفەرمووێت: (وَفِي الرِّكَازِ خُمسٌ) لێرەدا مەعدەن وریکازی لە یەك جیا کردۆتەوە، پاشان پێنج یەکی لەسەر پێویست کردووە، چونکە ریکاز ماڵێکی کۆکراوەیەو بەبێ ماندوو بوون وخەرجی تێ چوون بە دەست دێت، وە بۆیەشە لە مەعدەنی جیا کردۆتەوە چونکە مەعدەن پێویستی بە پارە خەرج کردن و ماندوو بوون هەیە لە دەرهێنانیدا.

صیفەتی ئەو ریکازەی کە زەکاتی تێدا واجبە:

ئەو ریکازەی پێنج یەکی تێدا واجبە، ئەوەیە ماڵ بێت، وەك زێڕ و زیو وئاسن وقورقشم و زەردە وقاپ وقاجاخ وئەو جۆرە شتانە. ئەمەش مەزهەبی حەنەفی‌یەکان وحەنبەلی‌یەکان وئیسحاق و (ابن مـنـذر) وڕیوایەتێکی مالیك ویەکێك لە دوو قەولی شافیعی‌یە.

شافیعی قەولێکی تریشی هەیە کە ئەڵێ: پێنج یەك پێویست نابێت لەو شتانەدا نەبێت کە نرخن بۆ شتی تر وەك زێڕ وزیو[3].

شوێنی دۆزینەوەی ریکاز لەم شوێنانەی خوارەوە بەدەر نی‌یە:

١- بیدۆزێتەوە لە زەوی (موات) بایەردا، یان لە زەوی‌یەکدا نەناسراو بێت، یا لەسەر ڕوی زەوی‌یەکەش بێت، یان لەسەر ڕێگایەکدا بێت کەس هاتوو چۆی لێوە نەکات، یان لە گوندێکی وێرانەدا بێت، ئەمانە پێنج یەکیان لەسەرە، بێ جیاوازی لە نێوان زانایاندا، وە چوار بەشەکەی تریشی بۆ خۆیەتی.

([3]) ئەوە دەربڕینی صەنعانی‌یە کە ووتویەتی:

ریکاز لە زاهیرترین قەولدا: ئاڵتون وزیوە.

ئەمەش هەڵەیەکە کە جیاوازی زبانی عەرەبی ئەکات، چونکە لە زمانی عەرەبیدا ریکاز بە ماڵی دفن کراو ئەووترێ لەناو زەوی‌دا، وەك لەمەوبەر باس کرا، ماڵیش لە لوغەتا بەو شتە ئەووترێت کە ئەبیتە خاوەنی، جا بەم دوو پێناسەیە بۆمان دەر ئەکەوێت کە ریکاز بە هەموو ماڵێك ئەووترێت کە دفن ئەکرێ، و تایبەت نی‌یە بە دوو نەقدەکەوە، ئەمەش مەزهەبی جەماوەری زانایانە، وە ئیبنوحەزمیش هەر ئەم بۆچونەی هەڵبژاردووە، هەروەها ئیبنودەقیق ی عیدیش بەلای ئەم بۆچونەدا چووە، و مالیك لەمەدا دوو دڵ بووە، بەڵام لە دواییدا ڕایەکەی لەسەر ئەم قەولە هەڵبژێردراوە وەستاوە، وەك لە (المدونة الكبرى) دا هاتووە، منیش دەقی قسەکەیم باس کردووە لەو نامیلکەیەدا کە لەمەوبەر باسم کرد، واتە (أحكام الركاز) ، (تمام المنة).

بەپێی ئەوەی نەسائی لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە لە باوکی‌یەوە لە باپیری‌یەوە ئەگێڕێتەوە ووتویەتی: دەربارەی شتی دۆزراوە پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا فەرمووی: (مَا كَانَ فِي طَرِيقٍ مَأتِي، أو قَريَةٍ عَامِرَةٍ، فَعَرَّفَهَا سَنَةً، فَإن جَاءَ صَاحِبُهَا، وَإلا فَلَكَ، وَمَا لَم يَكُن فِي طَرِيقٍ مَأتِي، وَلا قَريَةٍ عَامِرَةٍ، فَفِيهِ وَفِي الرِّكَازِ الخُمسُ). واتە: ئەوەی لە ڕێگا وگوندی ئاوەداندا دۆزرایەوە ساڵێك بانگەوازی بۆ ئەکرێت، جا ئەگەر خاوەنی نەبوو ئەبێتە هی دۆزەرەوەکەی، وە ئەوەی لە ڕێگا وگوندی ویرانەدا، دۆزرایەوە هەم لەوەدا وهەم لە ریکازدا پێنج یەکی زەکات لەسەرە.

٢- لە زەوی‌یەکدا بیدۆزێتەوە کە موڵکی‌یەتی و بۆ ئەو ئینتقال کرابێت (بە کڕین یا بەخشین یا شتی تر) لەم حاڵەتەدا ریکازەکە هی خۆیەتی، چونکە ریکازەکە لەو زەوی‌یەدا دفن کراوە، وە تەنها بە موڵکی‌یەتی زەوی‌یەکە کەس نابێتە خاوەنی ئەو ریکازەی ناوی، بەڵکو بە دۆزینەوەی ئەبێ بە خاوەنی، ئەمەش وەکو هەموو شتە ڕەواکانی تری لێ دێ کە لە زەویدا پەیدا ئەبن، وەك گژوگیا و دار، وە وەك ئەو نێچیرەی لە زەوی کەسێکی تردا ئەیدۆزێتەوە، هەر بۆیە ئەو ریکازە بۆ خاوەنی حازری شایستەترە، مەگەر خاوەنەکەی پێشووی کە ئەوزێوی‌یەی لێوە ئینتقال بووە بڵێت: ئەو ریکازە هی خۆمە، ئیتر لەم حاڵەتەدا ئەبێ بە هی ئەو، چونکە لە ژێر دەستی خۆیدا بووە، بەڵام ئەگەر خاوەنەکەی پێشوی ئەوەی نەووت، ئەوە بۆ ئەو کەسە ئەبێت کە ئەیدۆزێتەوە، ئەمەش ڕای ئەبویوسفە، وە ڕاسترین ڕایە لای حەنبەلی‌یەکان.

شافیعی ووتویەتی: ئەو ریکازە ماڵی خاوەنی پێشوی زەوی‌یەکەیە، ئەگەر ئیددیعای بکات، وە گەرنا هی پێش ئەوە هەتا ئەگاتە خاوەنی یەکەم جاری.

وە ئەگەر خانوویەك بە میراتی وەرگیرا بوو وە ریکازی تێدا بوو ئەوە ئەویش حوکمی میراتی هەیە، بەڵام ئەگەر میرات گرەکان ڕێك کەوتن لەسەر ئەوەی کە هی میرات بەجێ‌هێڵەرەکەیان نی‌یە، ئەو کاتە ئەگێڕرێتەوە بۆ خاوەنی‌یەکەمی خانووەکە، وە ئەگەر خاوەنی یەکەمی نەزانرا، ئەوە حوکمی ئەو ماڵە وون بووەی ئەبێت کە خاوەنی ناناسرێت.

ئەبوحەنیفە ومحمد ئەڵێن: ئەگەڕێتەوە بۆ خاوەنی یەکەمی زەوی‌یەکە، یا بۆ میرات گرەکانی ئەگەر ناسراو بوون، وە گەرنە ئەخرێتە(بیت المال)ی موسوڵمانان.

٣-لە موڵکی موسوڵمانێکدا یا (ذمي)یەکدا بیدۆزێتەوە، لەم حاڵەتەدا بۆ خاوەنی موڵکەکە ئەبێت، لای ئەبوحەنیفە ومحمد وریوایەتێکیش لە ئەحمەدەوە.

وە لە ئەحمەدەوە نەقڵ کراوە ووتویەتی: ئەبێتە ماڵی دۆزەرەوەکەی.

ئەمەش قەولی حەسەنی کوڕی صاڵح و (أبو ثور)ە، وە ئەبویوسفیش پەسەندی کردووە، بەپێی ئەوەی لە پێشەوە ڕوون کرایەوە کە کەس بە خاوێنێتی زەوی نابێتە خاوەنی ریکاز، مەگەر خاوەنەکەی خۆی ئیددیعای بکات ئەوکاتە قسەی ئەو وەرئەگیرێت، چونکە دەستی بە سەریا هەیە هەروەك چۆن دەستی بە سەر زەوی‌یەکەشدا هەیە، بەڵام ئەگەر خاوەنەکەی ئیددیعای نەکرد، ئەوە بۆ دۆزەرەوەکەیەتی.

شافیعی ووتویەتی: ئەگەڕێتەوە بۆ خاوەنەکەی ئەگەر ئیددیعای کرد، وەگەرنا، ئەگەڕێتەوە بۆ یەکەم خاوەنی زەوی‌یەکە.

ئەندازەی زەکاتی واجب لە ریکازدا:

لە پێشەوە ڕون کرایەوە کە ریکاز ئەو شتەیە کە لەسەردەمی پێش ئیسلامدا دفن کراوە، وە ئەو زەکاتەی کە پێویستە لێی دەربکرێت پێنج یەکە، وە چوار بەشەکەی تری ئەگێڕرێتەوە بۆ خاوەنی یەکەمی زەویەکە ئەگەر زانرا کێ بووە، وە ئەگەر ئەو کەسە مردبوو ئەگێڕرێتەوە بۆ میرات گرەکانی ئەگەر زانیان کێن، وەگەرنا، ئەبێ بخرێتە (بیت المال)ی موسوڵمانان (خانەی دارایی) ئەمەش مەزهەبی ئەبوحەنیفە و مالیك و شافیعی و موحەممەدە.

بەڵام ئەحمەد و ئەبویوسف ووتویانە: ریکازەکە ئەبێتەماڵی ئەو کەسەی کە دۆزیویەتی‌یەوە، ئەگەر خاوەنی زەوی‌یەکە ئیدعای نەئەکرد، بەڵام ئەگەر ئیدعای کرد لەم حاڵەتەدا هی ئەوە بە ڕای هەموو زانایان، وە واجبە پێنج یەك زەکاتی لێ بدا، جا چ ریکازەکە کەم بێ یا زۆر بێ، وە (نصاب) تێیدا ئیعتیباری نی‌یە، ئەمەش لای ئەبوحەنیفە وئەحمەد، وە ڕاست ترینی دوو ڕیوایەتی مالیکە، وە لای شافیعی لە قەولی تازەیدا(نصاب)لە ریکازدا ئیعتیباری بۆ ئەکرێ[٤]، بەڵام سوڕانەوەی ساڵ بە سەریدا بە مەرج نەگیراوە بۆی، بێ ئەوەی زانایان ئیختیلافیان هەبێ لەوەدا.

پێنج یەکەکە لەسەر کێ پێویستە بیدات؟

جومهوری زانایان ئەڵێن: پێنج یەکەکە ئەبێ ئەو کەسە بیدات کە دۆزیویەتی‌یەوە، جا ئەو کەسە موسوڵمان بێت، یا (ذمي)، گەورە بێت یا بچوك، عاقڵ بێت یا شێت، بەڵام سەرپەرستی‌یاری منداڵ و شێت هەڵ ئەستێت بە دەرکردنی پێنج یەکەکە لەباتیان.

(ابن منذر) ووتویەتی: هەموو ئەو زانایانەی کە ئێمە زانیاریمان لێ وەرگرتون لەسەر ئەوەن کە (ذمي) کاتێ ریکازێکی دۆزیەوە ئەبێ پێنج یەکی بدات. ئەمەش مالیك و ئەهلی مەدینە و (ثوري) و ئەوزاعی و ئەهلی عێراق و خاوەنانی ڕەئی و غەیری ئەمانەش ووتویانە.

شافیعی ووتویەتی: پێنج یەك پێویست نابێت لەسەر ئەو کەسانە نەبێت کە زەکاتیان لەسەر پێویستە، چونکە ئەمەش هەر زەکاتە.

پێنج یەك بە چ کەسانێك ئەدرێت:

لای شافیعی زەکات بە کێ ئەشێت پێنج یەکیش ئەدرێت بەوکەسانە، بەپێی ئەوەی ئەحمەد وبەیهەقی ئەگێڕنەوە لە بەشیری (خثعمي)یەوە لە پیاوێك لە هۆزەکەیەوە کە ئەو پیاوە ووتویەتی: کوپەڵەیەك لە ماڵی قەدیمی ڕوهبانەکانمان لە کوفە دۆزی‌یەوە، لەکاتی باج گرتنی بیشردا، چوار هەزار دیرهەمی تێدا بوو، بردم بۆ لای عەلی رضي الله عنه فەرمووی: بیکە بە پێنج بەشی وەکو یەکەوە، منیش بەو شێوەیە بەشم کرد، ئەویش بەشێك لەو پێنج بەشەی هەڵگرت و چوار بەشەکەی تری دایەوە دەستم، کاتێك پشتم هەڵکرد ڕۆیشتم بانگی کردم فەرمووی: دراوسێکانت هەژار و کەم دەستن؟ ووتم: بەڵێ، فەرمووی: ئەم بەشە بەرە و دابەشی بکە بەسەریاندا.

([4]) ئەڵێم: زاهیر لە (إطلاق) کردنی حەدیسەکەدا کە دەفەرمووێت: لە ریکازدا پێنج یەك هەیە، ئەوە دەرئەکەوێت کە نصاب مەرج نی‌یە تێیدا، ئەمەش بۆچوونی جەماوەری زانایانە، و ئیبنومونزیر و شەوکانی و صەنعانی و جگە لەوانیش ئەم بۆچوونەیان هەڵبژاردووە، وە شافیعی لە قەولە تازەکەیدا بەڵگەیەکی نەقڵی لاوازی هێناوە، کە لە نامیلکە باس کراوەکەدا واتە: (أحكام الركاز) ڕوونم کردۆتەوەو باسی لاوازی‌یەکەشیم کردووە. (تمام المنة).

ئەبوحەنیفەو مالیك وئەحمەد ڕایان وایە پێنج یەك ئەدرێ بەو کەسانە کە شایستەی غەنیمەتن، بەپێی ئەوەی شەعبی ئەگێڕێتەوە ئەڵێت: پیاوێك هەزار دیناری شارراوەی دۆزیەوە لە دەرەوەی شاری مەدینە، هێنای بۆ لای عومەری کوڕی (خطاب ﷺ)، ئەویش پێنج یەکی لێ هەڵگرت کە دووصەد دیناربوو، وە ئەوەی کە مابۆوە دای بە پیاوەکە، عمر ﷺ ئەو دوو صەد دینارەی دابەش کرد بە سەر ئەو موسوڵمانانەدا کە لەوێ بوون، هەتا هەندێکی لێ ماوە فەرمووی: خاوەن پارەکە کوا؟ ئەویش هەستا بۆ لای، عمر ﷺ پێی فەرموو: ئەو دینارانەش هەڵبگرە بۆ خۆت.

لە کتێبی (المغنی) دا هاتووە ئەڵێت: ئەگەر ئەو پێنج یەکە زەکات بوایە هەر ئەیدا بەو کەسانەی زەکاتیان پێ ئەشێت، وە ئەو چەند دینارە زیادەیەی، نەئەگێڕاوە بۆ دۆزەرەوەکەی، وە لەبەر ئەوەی لەسەر (ذمي)یش واجبە پێنج یەك بدات، لەحاڵێکدا کە زەکات واجب نی‌یە لەسەری[٥].

زەکاتی ئەو شتانەی لە دەریا دەرئەهێنرێن:

جومهوری زانایان لەسەر ئەوەن کە زەکات لەسەر ئەو شتانە نی‌یە کە لە دەریا دەرئەهێنرێن، وەك لوئلوئو مەرجان و زەبەرجەد و عەنبەر و ماسی و شتی تر مەگەر لە یەکێ لە ڕیوایەتەکانی ئەحمەددا نەبێت کە ئەڵێت: ئەگەر ئەو شتەی دەرئەهێنرێت بگاتە (نصاب) ڕادەی زەکات، ئەوە زەکاتی لەسەرە. ئەبویوسفیش لە لوئلوئو عەنبەردا هەر ئەو ڕایەی ئەحمەدی هەیە.

ئیبنوعەبباس خوا لێیان رازی بێت فەرمویەتی: عەنبەر زەکاتی لەسەر نی‌یە چونکە شتێکە دەریا دەری ئەداتەدەر.

جابیر ووتویەتی: عەنبەر زەکاتی لەسەر نی‌یە بەڵکو غەنیمەتە بۆ ئەو کەسەی بە دەستی ئەهێنێ.

ئەو ماڵەی بە قازانج بە دەست دێت

هەر کەس ماڵێکی قازانج کرد لەو ماڵانەی ماوەی ساڵی تێدا ئیعتیبار ئەکرێت بۆ زەکات –وە لەوە زیاتر ماڵی نەبوو– وە گەیشتیشە (نصاب)، یا لە جینسی ئەو ماڵە ماڵێکی تری هەبوو نە ئەگەیشتە (نصاب)، بەڵام لەگەڵ ئەو ماڵە قازانجەدا ئەگەیشتە (نصاب)، لەوکاتەوەی کە ئەو ماڵە قازانجە پەیدا ئەبێت ماوەکەی حیساب ئەکرێت، جا کاتێ ساڵەکەی تەواو کرد زەکاتی لەسەر پێویست ئەبێت.

بەڵام ئەگەر ئەو کەسە بێجگە لەو ماڵە قازانجە ماڵێکی تری هەبوو گەیشتبووە (نصاب) ئەوە ماڵە قازانجەکە لەم سێ جۆرەی خوارەوە بەدەر نی‌یە:

([5]) دوو قەولی مەشهوری باس کردووە:

یەکەمیان ئەوەیە کە: کێ شیاوی زەکاتە ئەوکەسانەش شیاوی ریکاز ئەبن.

دووەم: هەروەکو غەنیمەت دابەش ئەکرێت.

جا لە سوننەتیشدا شتێك نی‌یە کە یەکێك لەم دوو قەولە بەسەر یەکێکیاندا هەڵبژێرێت، هەر لەبەر ئەوە لە (أحکام الرکاز)دا ئەو ڕایەم هەڵبژاردووە، کە ئەو پێنج یەکە ئەدرێتە دەست پێشەوای موسڵمانان، لە هەرجێگەیەك کە بەرژەوەندی وولاتی تێدا بێت لەوێدا دایئەنێت. ئەبو عوبەیدیش لە (الأموال) دا هەر ئەو ڕایەی هەڵبژاردووە.

وە ئەڵێی ئەم بۆچونەش بۆچوونی حەنبەلی‌یەکانە، لەبەر ئەوەی لەبارەی پێنج یەکی ریکازەوە ووتویانە: هەروەکو غەنیمەتی (مطلق) دابەش ئەکرێت بۆ هەموو بەرژەوەندی‌یەکان. (تمام المنة).

١–ئەو ماڵە قازانجە ئەنجامی گەشەی ماڵەکەی تری بێت، وەك قازانج لە بازرگانی یا لە بێچوی ئاژەڵ، لەم حاڵەتەدا ماڵە قازانجەکە شوێن ئەصڵەکەی ئەکەوێت لەبارەی ماوەی ساڵ و زەکاتەکەیەوە.

جا کەسێك ماڵێکی بازرگانی ھەبێت یا ئاژەڵی ھەبێت بگاتە (نصاب)، پاشان ئەو ماڵە بازرگانیـیە قازانج بکات و ئاژەڵەکان زاووزێ بکەن لە ماوەی ساڵەکەدا، پێویستە زەکاتی ھەموویان بە سەر یەکەوە دەربکرێن، ھەم ماڵە ئەصڵەکە و ھەم قازانجەکەشی، وە ئەمە ھیچ ئیختیلافێ ڕەئی زانایانی تێدا نیـیە[٦].

٢– ئەو ماڵە قازانجە جینسی (نصاب)ەکە بێت، نەك لقێك بێ لیَ یا پەیدا بوویەك بێ لیَ، وەك ئەوەی بە فرۆشتن، یا بەخشین، یا میرات ئەو قازانجەی کرد بێت، لەم حاڵەتەدا ئەبوحەنیفە ئەڵێت: ماڵە قازانجەکە ئەخرێتە سەر (نصاب)ەکە، وە لە ساڵ تەواوکردنەکەشدا شوێن (نصاب)ەکە ئەکەوێت، وە ھەروەھا لە زەکاتەکەشدا، ئەو کاتە زەکاتی ماڵە قازانجەکە بە یەکەوە لە گەڵ ئەصڵەکەدا ئەدرێت.

وە شافیعی وئەحمەد ئەڵێن: ماڵە قازانجەکە شوێن ئەصڵەکە ئەکەوێت تەنھا لە(نصاب)ەکەدا، ئەمما لە ساڵدا شوێن ئەو ناکەوێت، بەڵکو ساڵی خۆی لەسەرەتای پەیدا بوونی ئەو قازانجەوە دەست پیَ ئەکات، جا ماڵە ئەصڵیـیەکە چ نەقد بێ – وەك زێڕ وزیو– یان ئاژەڵ بێت، وەك ئەوەی دوو صەد دیرھەمی ھەبێت، پاشان لە ماوەی ساڵەکەدا دوو صەد دیرھەمی تری قازانج کرد، ئەوسا ھەر کام لەو دووانە –ئەصڵ وقازانج– ساڵی خۆی بۆ حیساب ئەکرێ، وە ھەر کاتێ ساڵی ھەر کامیان تەواو بوو زەکاتەکەی ئەدرێ.

وەڕای مالیك وەك ڕای ئەبو حەنیفەیە لە ئاژەڵدا، وە وەك ڕای شافیعی وئەحمەدە لە ھەر دوو نەقدەکاندا.

٣–ماڵە قازانجەکە لە جینسی ئەو ماڵە نەبێت کە ھەیەتی. لەم حاڵەتەدا ئەو ماڵە قازانجە ناخرێتە سەر ئەوەی کە ھەیەتی نە لە ساڵدا وە نەلە(نصاب)دا، بەڵام ئەگەر ئەو قازانجە ھەر بۆ خۆی گەیشتبووە (نصاب)، ئەوە سەرەتای ساڵی لێوە حیساب ئەکرێت، جا کە ساڵەکە تەواو بوو زەکاتەکەی ئەدرێت، ئەمما ئەگەر خۆی نەگەیشتبووە(نصاب)ئەوە ھیچ زەکاتی تێدا واجب نیـیە، ئەمەش ووتەی جەماوەری زانایانە.

زەکات لەسەر ئەستۆی خاوەن ماڵ واجبە نەك لەسەر ماڵەکە خۆی:

مەزھەبی حەنەفیـیەکان و مالیك و ڕیوایەتێکی شافیعی وئەحمەد ئەوەیە کە زەکات لەسەر خودی ماڵ واجبە نەك لەسەر ئەستۆی خاوەنەکەی.

قەولی دووەمی شافیعی وئەحمەد ئەوەیە کە زەکات لەسەر ئەستۆی خاوەن ماڵەکەیە نەك لەسەر ماڵەکە خۆی.

---

(6) لەوانەیە مەبەستی ئەوە بێت کە لە چوار مەزھەبەکەدا خیلاف نیـیە، وەگەرنە ئیبنوحەزم بەرھەڵستی ئەم ڕایەی کردووەو ووتویەتی:

ھەموو قازانجێك لە دوای ساڵ بەسەردا ھاتنی خۆی زەکاتی لیَ دەرئەکریَ، نەك بە تەواو کردنی ساڵی ئەو شتەی کە لە دەوریـیەتیو لە جینسی خۆیەتی، با ساڵەکەشی لیَ تێك چووبێت.

سەیری قسەکەی بکە بە شیکراوەیی لە (المحلى) دا (٦/٨٣-٨٦) ئەم بۆچوونەش نزیکترە لە زاھیری قەولی پێغەمبەرەوە ﷺ کە فەرموویەتی: لە ھیچ ماڵێکدا زەکات نیـیە ھەتا ساڵ بەسەریدا تیَ نەپەڕیَ، ھەرچەند لە ھەندێك کاتدا ناخۆشی و حەرەجی تێدایە، جا نزیکترین کار لە حەقەوە لەم حاڵەتەدا ئەوەیە کە شوێن ئەصلەکەی بخرێت و زەکاتی لیَ دەربکرێت، وە بگەڕێرەوە بۆ (الأموال) ی ئەبو عوبەید (تمام المنة).

سودی ئەم خیلافەش لەوەدا دەرئەکەوێت کاتێ کەسێك -بۆ نموونە- دوو صەد دیرهەمی هەبێت ودوو ساڵی بە سەردا تێ پەڕ بووبێت و زەکاتی لێ دەرنەکرابێت. جا ئەوەی ئەڵێت: زەکات لەسەر ماڵەکە خۆیەتی ئەڵێت: زەکاتی‌یەك ساڵی لێ دەربکرێت وهیچی تر، چونکە دوای ساڵی‌یەکەم (نصاب)ەکە کەمی کردووە لەبەر ئەوەی پێنج درهەمی بە زەکات لێ دەرکراوە، وە ئەوەی ماوەتەوە -صەد ونەوەد وپێنج درهەم- (نصاب) نی‌یە، تا وەکو بۆ دووەم ساڵ زەکاتی لێ دەر بکا. وە ئەوەی ئەڵێ: زەکات لەسەر ئەستۆی خاوەن ماڵەکەیە ئەڵێت: ئەبێ زەکاتی دوو ساڵەکەی لێ دەربکرێت، بۆ هەر ساڵە زەکاتی خۆی، چونکە زەکات لەسەر ئەستۆی خاوەن ماڵ واجبە، هەر بۆیە بە کەم کردنی تەئسیر ناکاتە سەر (نصاب)ەکە.

ئیبنوحەزم ئەو ڕایە پەشند ئەکات کە زەکات لەسەر ئەستۆی خاوەن ماڵەکەیەو ئەڵێت: ئیختیلاف نی‌یە لە نێوان کەسدا لە نەتەوەی ئیسلام لەسەردەمی پێغەمبەرەوە ﷺ هەتا ئێستا، کە ئەو کەسەی زەکاتی گەنم یا جۆ یا خورما یا زێڕ یا زیو یا ووشتر یا ڕەشەووڵاغ یا مەڕ وبزنی لەسەر پێویست بێت، وە ئەو زەکاتە پێویستی‌یەی لە شتێکی تردا، بێجگە لەو کشت وکاڵە یا لەو خورمایە یا لەو زێڕە یا لەو زیوە، یا لەو ووشترە یا لەو ڕەشە ووڵاغە یا لەو مەڕ وبزنە، ئەوە ڕێی ئەوەی لێ ناگیرێت، وە کەڕاهەتیشی نی‌یە بۆی، جا زەکاتەکە لەو ماڵە بدا کە زەکاتی تێدا پێویستە یا لە جۆرێکی تر کە هەیبێت یا کڕیبێتی یا پێ‌ی بەخشرابێ یا قەرزی کردبێت وەك یەکە. کەواتە بەمە (ثابت) وڕوون بووەوە کە زەکات لە ئەستۆی خاوەن ماڵەکەدایە، نەك لەسەر خودی ماڵەکە، چونکە ئەگەر لەسەر ئەو شتانە خۆیان بوایە هەرگیز دروست نەئەبوو شتێکی تر بدرێت بە زەکات لە جیاتی ئەوان، وە پێویست ئەبوو لێ‌ی قەدەغە بکرێت، وەك چۆن کەسێك شەریکێکی هەبێت لە شتێك لەو شتانەدا کە باسمان کرد لێ‌ی قەبوڵ ناکرێ شتێکی تر بدات بە شەریکەکەی لە جیاتی ئەو شتەی کە خۆیان تێ‌یدا شەریکن، مەگەر هەر دوو لا ڕازی بن لەسەری، وە بەپێ‌ی حوکمی کڕین وفرۆشتن بێت.

هەروەها ئەگەر زەکات لەسەر شتەکە خۆی بوایە، لە دوو حاڵەت دەرنەئەچوو کە حاڵەتی سێ‌یەمی نی‌یە:

ئەویش ئەوەیە یا زەکاتەکە لە هەموو بەشەکانی ئەو ماڵەدا بێت، یا هەر لە بەشێکی دەست نیشان نەکراوی ئەو ماڵەدا بێ، جا ئەگەر لەسەر هەموو بەشەکانی بێت ئەوە حەرامە لەسەر خاوەنی هیچی لێ بفرۆشێت، تەنانەت ئەگەر یەك سەر ئاژەڵیش بێت یا یەك دەنك دانەوێڵەش بێت، چونکە ئەوانەی زەکاتیان ئەدرێتێ لەو بەشەدا شەریکن، بەو پێ‌یە حەرامە خۆی شتێکی لێ بخوات، ئەمەش (باطل)ە بێ ئەوەی ئیختیلاف زانایان هەبێ تێ‌یدا، وە هەروەها ئەگەر بەو پێ‌یە بێت ئەبێ ئەو سەرە ئاژەڵەی کە ئەیدا بە زەکات بەپێ‌ی نرخی سەرە ساغەکانی تر بێت، وەك چۆن لە شەریکایەتیدا بە زەرووری ئەمە ئەکرێت.

وە ئەگەر زەکات لە هەر بەشێکی دەست نیشان نەکراوی ئەو ماڵەدا بێت ئەوە شتێکی (باطل)ە، وە دیسان ڕێك وەك ئەوەی پێشوو ڕوو ئەداتەوە، چونکە نازانێت ئایا ئەوەی ئەی فرۆشێت یا ئەی خوات حەقی ئەوانەیە کە زەکاتیان پێ ئەدرێت یانە؟ کەواتە تەنها ئەوەی ووتمان ڕاستە بە بێ گومان.

لەناو چونی ماڵەکە دوای پێویست بوونی زەکات و پێش دەرکردنی زەکات:

ئەگەر زەکات پێویست بوو لەسەر ماڵێك بەوەی ماوەی ساڵێکی بە سەردا ڕۆیشت، یا کاتی چنین و دروێنەو دەسکەنەی هات، پاشان ماڵەکە پێش ئەوەی زەکاتی لیٚ دەربکرێت لەناو چوو یا بەشێکی لەناو چوو، ئەوە ئەو زەکاتە پێویستە بدرێت ولە ئەستۆی خاوەن ماڵەکەیە، جا ئەو لەناو چوونە چ بە هۆی کەمتەرخەمی خاوەنەکەیەوە بێت یان نا. ئەمەش لەسەر ئەو ئەساسەیە کە زەکات لە ئەستۆی خاوەن ماڵەکەدایە نەك لە خودی ماڵەکەدا، کە ئەمەش ڕای ئیبنوحەزم وڕای مەشهوری مەزهەبی ئەحمەدە.

بەڵام ئەبوحەنیفە ڕای وایە کە ئەگەر ئەو ماڵە لەناو چوو، بیٚ ئەوەی دەستی خاوەنەکەی تێدا بێت زەکاتی لەسەر خاوەنەکەی لا ئەچێت، وە ئەگەر هەندێکی لیٚ لەناو چوو بوو بەپێ‌ی ئەندازەی لەناوچووەکە زەکاتی لەسەر لائەچێت، بینا لەسەر ئەوەی زەکات لەسەر خودی ماڵە نەك لەسەر گەردنی خاوەنی.

بەڵام ئەگەر ئەو ماڵە لەناو چوو، وە لە لەناوچوونەکەیدا دەستی خاوەنەکەی تێدا بوو، ئەوکاتە زەکاتەکەی لەسەر لاناچێت.

وە شافیعی وحەسەنی کوڕی صاڵح و ئیسحاق و (أبو ثور) و (ابن منذر) ئەڵێن[٧]: ئەگەر پێش ئەوەی بتوانیٚ زەکاتەکەی لیٚ دەر بکات(نصاب)ی ماڵەکە لەناو چوو زەکاتەکەی لەسەر لائەچێت، بەڵام ئەگەر دوای ئەوەی توانای زەکات لیٚ دەرکردنی هەبێت و زەکاتەکەی دەرنەکرد هەتا ماڵەکە لەناو چوو زەکاتەکەی لەسەر لا ناچێت.

وە ئیبنوقودامە ئەم ڕایە پارسەنگ ئەداتەوە و ئەڵێت: قەولی صەحیح –إن شاء الله– ئەوەیە کە زەکات لائەچیٚ بە لەناو چوونی ماڵەکە ئەگەر خۆی کەمتەرخەمی نەکردبێت لە دەرکردنی زەکاتەکەدا، چونکە زەکات لەبەر دڵدانەوەی موسوڵمانان واجب بووە، وە واجب نابیٚ لەسەر ئینسان کاتیٚ ماڵی نەبوو یان فەقیر بوو.

مانای کەمتەرخەمی ئەوەیە کە ئەو کەسە توانای دەرکردنی زەکاتەکەی هەبێت بەڵام دەری نەکات.

بەڵام ئەگەر توانای دەرکردنی نەبوو کەمتەرخەم نی‌یە، جا ئەو توانای دەرنەکردنە چ لەبەر ئەوە بیٚ کە کەسێکی دەست ناکەویٚ شایستەی زەکات پێدان بێت، یا لەبەر ئەوەی بێت کە ماڵەکەی لێوەی دوورە و دەستی پیٚ‌ی ناگا زەکاتەکەی لیٚ دەر بکا، یا لەبەر ئەوە بێت ئەو زەکاتە فەڕزەی کە ئەبیٚ بیدا لە خودی ماڵەکەی دەست ناکەویٚ، وە پێویستی بەوە هەیە بیکڕێت، بەڵام ماڵی دەست نەکەوتووە کە پیٚ‌ی بکڕێت، یان لە هەوڵی کڕینیدا بووە، یا لەبەر هەر شتێکی تر بۆی نەکراوە زەکاتەکە بدات.

بەڵام ئەگەر ووتمان پێویستە دوای لەناو چونی ماڵەکەش زەکاتەکەی هەر بدات لەم حاڵەتەدا ئەگەر توانای دانی هەبوو با بیدات، وە گەرنا ئەبیٚ چاوەڕوانی لیٚ بکرێت تا ئەو کاتەی وەزعی ماددی باش ئەبێت وتوانای دانی زەکاتەکەی هەیە، بە بیٚ ئەوەی زەرەر و زیانێکی توش ببیٚ، لەبەر ئەوەی پێویستە بۆ قەرزی ئادەمی مۆڵەتی پیٚ بدرێت، کەواتە بۆ زەکاتێك کە مافی خوایە ئەبیٚ چاکتر مۆڵەتی پیٚ بدرێت.

---

(7) ئەم بۆچوونە هەڵبژاردەی کۆمەڵێك لە هاوەڵەکانی ئیمام ئەحمەدە، و لەو کۆمەڵەشدا شێخی ئیسلام ئیبنوتەیمیەیشیان تێدایە، هەروەك لە (الإختيارات العلمية) دا (ل ٥٨) هاتووە (تمام المنة).

لەناو چوونی بڕی زەکاتەکە پاش جیا کردنەوەی:

ئەگەر زەکاتەکە جیا کرایەوە بۆ ئەوەی بدرێ بەوانەی زەکاتیان پێ ئەشێت، بەڵام هەمووی یان هەندێکی لەناو چوو، ئەبێ ئەو کەسە زەکاتی تر دەر بکاتەوە، چونکە لەسەری پێویستە ئەو زەکاتە بگەیەنێتە دەستی ئەوکەسەی کە خوای گەورە فەرمانی پێ داوە.

ئیبنوحەزم ئەڵێت: بۆیان گێڕاوینەوە لە ڕێگای ئیبنوئەبی شەیبەوە، لە حەفصی کوڕی (غیاث)، جەریر، موعتەمیری کوڕی سولەیمانی تەیمی، زەیدی کوڕی حوباب و عبدالوهاب ی کوڕی (عطـاء) کە حەفص ووتویەتی: لە هیشامی کوڕی حەسسانەوە لە حەسەنی بەصریەوە. وە جەریر ووتویەتی: لە موغیرەوە لە هاوڕێکانیەوە. وە موعتەمیر ووتویەتی: لە مەعمەرەوە لە حەممادەوە. وە زەید ووتویەتی: لە شوعبەوە لە حەکەمەوە. وە عبدالوهاب ووتویەتی: لە ئیبنوئەبی عوروبەوە لە حەممادەوە لە ئیبراهیمی نەخەعیەوە:

ئەمانە هەموویان ڕێك کەوتون لەسەر ئەوەی ئەگەر کەسێك زەکاتی ماڵەکەی دەرکرد و لەناو چوو زەکاتەکە لەسەری لا ناچێت، وە پێویستە لەسەری جارێکی تر زەکاتەکە دەربکاتەوە.

ئیبنوحەزم ئەڵێت: لە (عطاء)ەوە بۆیان گێڕاوینەتەوە ووتویەتی: ئەگەر زەکاتەکە فەوتا تازە لەسەری لا ئەچێت.

زەکات بە دوواخستن لەکۆڵ ناکەوێت:

هەرکەس چەند ساڵێکی بە سەردا تێ پەڕی و زەکاتی نەدا، ئەبێ زەکاتی هەموو ئەو ساڵانە دەربکات و بیدات، جا ئەو کەسە زانیبێتی زەکات واجبە یان نا، وە چ لە(دار الإسلام)دا بێت یان لە (دارالحرب)دا بێت[٨].

وە (ابن منذر) ووتویەتی: ئەگەر ستەمکاران دەستیان گرت بە سەر شارێکدا، وە خەڵکی ئەو شارە چەند ساڵێك زەکاتیان نەدا، پاشان پێشەوایەکی موسوڵمان دەستی بەسەردا گرتەوە، ئەبێ زەکاتی ڕابوردووشیان لێ وەر بگیرێت ئەمە بەپێی قەولی شافیعی و مالیك و (أبو ثور)ە.

ئایا دروستە لە جیاتی شت نرخەکەی بدرێت بە زەکات؟

دروست نیە نرخی ئەو شتە بدرێت کە خۆی دەقی لەسەر هاتووە بدرێت بە زەکات، مەگەر ئەو شتە خۆی نەبێت یا جینسەکەی نەبێت، چونکە زەکات عیبادەتێکە و بەجێ هێنانی عیبادەتیش دروست نیە لەسەر ئەو شێوەیە نەبێت کە فەرمانی پێ دراوە لە لایەنی شەرعەوە. وە بۆ ئەوەی هەم هەژار وهەم دەوڵەمەند لە عەینی ئەو ماڵانەدا هاوبەش بن.

وە لە حەدیسەکەی (معاذ)دا هاتووە: پێغەمبەر ﷺ کاتێ ناردی بۆ یەمەن پێی فەرموو: (خُذِ الحَبَّ مِـنَ الحَـبِّ وَالـشَّاةَ مِنَ الغَنَمِ، وَالبَعِيرَ مِنَ الإبِلِ، وَالبَقَرَةَ مِنَ البَقَرِ) . (رواه أبوداود وابـن ماجـه والبيهقـي والحـاكم) واتە: گەنم وجۆ لە گەنم وجۆ وەربگرە، وە بزن ومەڕ لە بزن ومەڕ وەربگرە، وە ووشتر لە ووشتر وەربگرە، وە ڕەشە ووڵاغ لە ڕەشە ووڵاغ وەربگرە.

ئەم حەدیسە ئینقیتاعێك لە سەنەدەکەیدا هەیە، چونکە (عطاء) لە (معاذ)ی نەبیستووە.

---

(8) ئەمە مەزهەبی شافیعیە. (دانەر).

شەوكانی ووتویەتی: لە ڕاستی دا زەكات لەسەر عەینی شت واجبە، وە نابێ لەجیاتی شتەكە نرخەكەی وەربگیرێت بە زەكات، مەگەر لەبەر عوزرێك.

وە ئەبوحەنیفە ڕێی داوە نرخەكەی بدرێت، چ بتوانێ عەینی ئەو شتە بدات یا نەتوانێ، چونكە زەكات مافی هەژارانە و لای هەژاران چ عەینی شتەكە بدرێت یا نرخەكەی بدرێت فەرقی نی‌یە.

بوخاری –بە موعەللەقی بە عیبارەتی جەزم–[9] ئەگێڕێتەوە كە: (معاذ) بە خەڵكی یەمەنی ووتوە: پۆشاكی (خمیص) یان (لبس)م بۆ بهێنن لە جێی زەكاتی جۆ وگەنمەشامی بۆ ئێوە ئاسانترە و بۆ هاوەڵەكانی پێغەمبەر ﷺ لە مەدینە باشترە. (خمیص) پۆشاكێكە لە ئاوریشم.

زەكات لە ماڵی شەریكایەتی دا:

ئەگەر دوو كەس یا زیاتر ماڵێكیان بە شەریكایەتی هەبوو، زەكات لەسەر هیچ كامیان واجب نابێت هەتا هەریەكەیان ئەوەندەیان ئەبێت كە بگاتە (نصاب)ێكی تەواو.

بەپێی قسەی بەشی زۆری زانایان، ئەمە جگە لە تێكەڵ كردن لە ئاژەڵدا كە لە پێشەوە باس كرا و ئیختیلافی زانایانیشی لەسەر ڕوون كرایەوە.

ڕاكردن لە زەكات:

مالیك و ئەحمەد و ئەوزاعی و ئیسحاق و ئەبوعوبەید بۆ ئەوە چوون كە ئەگەر كەسێك (نصاب) ڕادەی زەكاتی هەبوو لە هەر جۆرە ماڵێك بێت، پاشان فرۆشتی پێش ئەوەی ساڵەكە تەواو ببێت، یا بەخشی یا بەشێكی لێ لەناو برد بە مەبەستی ڕاكردن لە زەكات، ئەوە ئەو زەكاتەی لە كۆڵ ناكەوێت، وە ئەبێ لە كۆتایی ساڵدا لێی بسێنرێت ئەگەر ئەو تەصەڕڕوفەی لەكاتی نزیك بوونەوەی كاتی زەكات دەركردنەكە بێت، بەڵام ئەگەر لەسەرەتای ساڵەوە بێت ئەوە زەكاتی لەسەر نابێت، چونكە ئەو تەصەڕڕوفەی گومانی ئەوەی لێ ناكرێت كە لە زەكات ڕای كردبێت.

---

(9) لەم قسەیەدا وا دەرئەخات كە ئەو ئەسەرەی لە موعازەوە باس كراوە صەحیحە، ئەو ئەسەرەش صەحیح نی‌یە بەڵكو بوخاری بەو شێوەیە بە موعەللەقی هێناویەتی: (قال طاوس: قال معاذ:...)، وە ئەسەرەكە لە نێوان (طاوس) و موعازدا (منقطع)ە، (حافظ) لە شەرحەكەیدا ئەفەرمووێت:

وە ئەم تەعلیق كردنەی بوخاری سەنەدەكەی صەحیحە، بەڵام (طاوس) گوێی لە موعاز نەبووە جا لەبەر ئەوە پچڕ پچڕە، كەواتە بە قسەی ئەوكەسەی كە ئەڵێت بوخاری بە تەعلیقی جازم باسی كردووەو ئەسەرەكە لای بوخاری صەحیحە، نابێت ئادەمیزاد بەو قسەیە هەڵبخەڵەتێت، چونكە ئەو صەحیحی‌یە تەنها لەسەر ئەوكەسەیە كە تەعلیقەكەی لەسەر كراوە، بەڵام ئیسنادەكەی تری نا، ئەوەندە هەیە كە هێنانی لەم شوێنەدا بۆ بەڵگە هێنانەوە بەهێزی ئەكات.

ئینجا ئەگەر ئەم ئەسەرە صەحیحیش بێت نابێتە بەڵگە بۆ ئەبو حەنیفە لەوەدا كە لە نێوان نرخ و شتەكەدا هیچ جیاوازی نی‌یە، بەڵكو ئەبێتە بەڵگەی ئەو كەسەی كە ئەڵێت دروستە نرخی شتەكە بدرێت لەبەر چاودێری كردنی بەرژەوەندی هەژاران، و ئاسان كاری لەسەر دەوڵەمەندەكان، ئەم ڕایەش هەڵبژاردەی ئیبنوتەیمی‌یەیە. لە (الإختیارت) دا دەفەرمووێت:

دروستە نرخی شت بدرێت لە زەكاتدا لەبەر پێویستی و بەرژەوەندی، وەك ئەوە كابرایەك بەرهەمی كێڵگەكەی یان باخەكەی بفرۆشێت، جا لێرەدا دانی زەكات لە نرخی فرۆشراوەكە بری ئەكەوێ، و پێویست ناكات تەكلیفی لەسەر بكرێت كە خورما یان دانەوێلەكە بكڕێتەوە، چونكە لێرەدا لەگەڵ هەژارەكەدا یەكسان بووە، و ئەحمەد دانی بەوەدا ناوە و بە دروستی داناوە، و نمونەی بەوە هێناوەتەوە كە ئەگەر كابرایەك زەكاتی ووشتری لەسەر واجب ببێت و زەكاتەكەش مەڕێك بێت، جا لێرەدا دانی نرخەكە بری ئەكەوێت، و پێویست ناكات تەكلیف لە كابرا بكرێت كە سەفەر بكات بۆ كڕینی مەڕێك. یان ئەو كەسانەی زەكاتەكەیان ئەدرێتی بۆخۆیان داوای نرخەكەی بكەن لەبەر ئەوەی نرخەكەی سوودی زۆرتر بێت بۆیان، جا ئەمەش دروستە (تمام المنة).

ئەبوحەنیفەو شافیعی ووتویانە: بەو تەصەڕڕوفەی زەکاتەکەی لە کۆڵ ئەکەوێت، چونکە(نصاب)ەکە پێش ئەوەی ساڵ کۆتایی بێت کەمی کردووە، بەڵام بەو تەصەڕڕوفە گوناهبار ئەبێت و سەرپێچی کردووە لە فەرمانی خوا لەبەر ئەوەی لە زەکات ڕای کردووە.

کۆمەڵی یەکەم لە بۆ چوونەکەیاندا ئەم فەرمودەیەی خوای گەورەیان کردۆتە بەڵگە کە ئەفەرموویێت: ﴿إِنَّا بَلَوْنَـٰهُمْ كَمَا بَلَوْنَآ أَصْحَـٰبَ ٱلْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا۟ لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَآئِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَٱلصَّرِيمِ﴾ (القلم/١٧-٢٠) واتە: ئێمە ـ بێ باوەڕەکانی مەککەمان . تاقی کردەوە وەك چۆن خاوەنانی باخەکەمان تاقی کردەوە، کاتێ سوێندیان خوارد بەیانی زوو بچن باخەکەیان بڕنن، وە بەشی هەژارانی لێ جیا نەکەنەوە، بەڵام ئەمان لە خەو دابوون بەڵایەك لە لایەن پەروەردگارتەوە هاتە خوارێ بۆیان و باغەکەیانی لەناو برد، وە وەك شەوە زەنگی لێ کرد.

جا خاوەنانی ئەو باغە لەبەر ئەوەی ویستیان لە زەکات ڕابکەن خوا بەو شێوەیە سزای دان.

وە لەبەر ئەوەی ئەو کەسە مەبەستی لابردنی بەشی کەسێکە کە هۆی موستەحەق بوونی پەیدا بووە، هەر بۆیە ئەو بەشە بەو مەبەستەی لا ناچێت، وەکو چۆن کەسێك لەسەرە مەرگدا ژنەکەی تەڵاق بدات بۆ ئەوەی لە میرات بێ بەشی بکات، جا لەبەر ئەوەی ئەو مەبەستەی هەیە لە میرات بێبەش نابێت. وە هەروەها لەبەر ئەوەی مەبەستێکی فاسیدی هەیە حیکمەت وا داوا کارە کە سزا بدرێت بە پێچەوانەی مەبەستەکەی، وەك ئەوەی کەسێك میرات دەرەکەی بکوژێت بۆ ئەوەی زوو میراتەکەی وەربگرێت، شەرع بەوە سزای ئەدات کە بێ بەشی بکات لەو میراتە.

====================

سایتی بەهەشت

www.ba8.org

هەمیشە لەگەڵمان بن بۆ بەرهەمی نوێ